

HARSÁNYI ILDIKÓ

ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program

*iharsanyi@gmail.com***Aktuális politikai események eltérő interpretációja a sajtószövegek metaforáiban**

Introduced by a discussion of the cognitive metaphor theory and the conceptual domain of politics, this paper examines the role conceptual metaphors play in Hungarian political journalism. On the basis of the taxonomy and the method of cognitive approach, the author presents a detailed analysis of conceptual metaphors occurring in the articles of two leading political newspapers. The main object of the research was the question of whether these metaphor systems as instruments of alternate construal reflect the ideological affiliation and the intentions of their authors, and to what extent their main source domains can be related to certain political ideas. The use of particular source domains also depends on the actual pragmatic context: the winner party employs the BUILDING metaphor, while the other side uses mostly the WAR-domain. Using these conceptual domains the authors of the texts can have a strong influence on their readers by affecting their way of thinking. These metaphorical networks therefore have an important role in the texts of political campaigns.

A kutatás célja

Tanulmányomban magyar politikai napilapok cikkeinek metaforakészletét elemzem a kognitív metaforaelmélet eszközeivel. Elsősorban annak járok utána, hogy az egyes szövegek metaforái mennyiben tükrözik az adott sajtóorgánium ideológiai hovatartozását, azaz a metaforák forrástartományai jellemzően köthetők-e egy-egy politikai nézethez. Ebből kiindulva vizsgálható az a kérdés, hogy a politikai publicisztika befogadót befolyásoló és véleményformáló erejében mekkora szerepet tölt be a szövegek metaforahálózata.

A politika fogalmi tartománya és a kognitív metaforaelmélet

Minden kultúrában, ahol strukturált társadalom és valamiféle államszervezet alakul ki, létrejön a politika adott nyelvre jellemző fogalmi rendszere is. Az államrend változásai alakítják a politikáról való gondolkodásunkat, így mai fogalmaink a közéleti eseményekről, szereplőkről és politikai rendszerekről több évszázados kulturális tapasztalat eredményei lehetnek.

A politikai életről minden embernek vannak köznapi fogalmai, hiszen valamilyen szinten mindenki részt vesz a közéletben, legalább is figyelemmel kíséri azokat az eseményeket, melyek az ő saját életére befolyással vannak. Négy-évenként pedig, a választások során aktívan is beleszólunk a közélet alakulásába. A mai modern politikai rendszerek azonban bonyolultak és komplexek,

felépítésük nehezen látható át a köznapi gondolkodás számára. A kognitív metaforaelmélet terminusával mondhatjuk, hogy a politika absztrakt komplex rendszer, melynek résztvevői összetett módon hatnak egymásra. Az ilyen összetett struktúrákról a kognitív kutatások szerint nem tudunk nem metaforikusan gondolkodni, csakis figuratív módon vagyunk képesek ezeket az elménkben konceptualizálni (Kövecses, 2007: 151). Így jönnek létre fogalmi metaforáink, melyeknek segítségével a minket körülvevő külső tapasztalatokat kategorizáljuk és rendszerezünk, hogy gondolkodni és beszélni tudjunk róla.

A Lakoff és Johnson által kidolgozott és azóta már többek által finomított kognitív metaforaelmélet szerint tehát a metafora fogalmi természetű jelenség, gondolkodásunk elengedhetetlen kelléke (Lakoff & Johnson, 1980: 4). Ezért mindennapi beszédünkben általában anélkül használjuk, hogy tudatosan belegondolnánk: metaforikus kifejezéseket alkalmazunk elvont fogalmak leírásához (Jakusné, 2002: 446). Metaforáink zöme tehát kulturális közösségünk által kódoltan él gondolkodásunkban.

Az emberi kogníció során létrejött fogalmi metaforák a nyelven kívül is hatással vannak ránk. Az emberi megismerés más területein is megnyilvánulnak, ezek alapján alakul ki például az állam feladatairól és az ember világban elfoglalt helyéről való gondolkozásunk, azaz világnézetünk.

Mivel korunkban a „nyugati típusú” rendszerekben hasonló politikai szisztema működik mindenhol, a rájuk vonatkozó, forrástartományként funkcionáló fogalmi tartományok is nagyban megegyezhetnek. Azonban, bár fizikai tapasztalatainkon alapuló elsődleges metaforáink nagyrészt univerzálisak, specifikusabb szinten számos eltérést találhatunk a politikai fogalmak konceptualizációja kapcsán nyelvek, kultúrák között, de még nyelven belül is. Itt ugyanis nem objektív struktúrákról, hanem az emberi szubjektum rendszerben elfoglalt helyének, feladatainak elképzeléséről van szó, melyek olyan, szintén szubjektív fogalmakkal kerülnek kapcsolatba, mint a *szabadság*, a *nemzet* vagy a *család*. A politikai rendszer ún. alternatív konceptualizációjának (Kövecses, 2006) tehát lehetnek okai a világnézeti eltérések, azaz a politikáról, annak szerepéről, funkciójáról való gondolkodásunk olyan különbségei, melyek egy demokráciában a különböző világnézeti csoportok és az őket képviselni szándékozó pártok létrejöttének alapjául is szolgálnak.

A POLITIKA céltartományához ezért számos forrástartomány tartozik, melyeknek konkrétabb fogalomkészletéből jönnek létre az adott fogalmi metaforához tartozó kifejezések. A leggyakoribb forrástartományok között van a HÁBORÚ, a VERSENY, a SPORT vagy az ÉPÜLET, attól függően, hogy éppen melyik aspektusát hangsúlyozzuk (ld. Jobst, 2009: 439). A forrástartomány és céltartomány közötti leképezések alapja ugyanis nem csupán a hasonlóság lehet. A kognitív kutatások szerint főként az érzékelési, biológiai, kulturális vagy egyéb tapasztalati alapon nyugvó motiváció a két tartomány közötti reláció kiindulópontja (Grady, 1999). Sok esetben a forrástartomány a céltartomány oka vagy eredete, mint például a politikai életnek a háború.

A vizsgált szövegek

A magyar politikai sajtó két olyan napilapját választottam ki, melyek a jobb- és baloldal reprezentatív képviselői: a Magyar Nemzetet és a Népszabadságot. A vizsgált cikkek egy napon jelentek meg, 2010. április 17-én, azaz azonos politikai szituációban. A cikkek témája az országgyűlési választások első fordulójának után kialakult belpolitikai helyzet. A *Magyar Nemzet*-ből G. Fodor Gábor és munkatársai: *Kurzusváltás – Konszolidáció vagy ellenkormányzás* című írását, a *Népszabadság*-ból pedig két cikket választottam (Bauer Tamás: *A kétharmad, a Fidesz és az LMP*; Lévai Katalin: *Tönkre vagy Nyugatra*), egyrészt terjedelmi okokból, másrészt a két szöveg tematikai egységet alkot és metaforakészlete közel azonos forrástartományokra épül.

A politikai napilapok cikkei nyilvánvalóan nem pártatlanok, hanem bizonyos ideológiák mentén törekszenek az olvasók véleményének befolyásolására. A szövegek létrehozóinak célja elsősorban álláspontjuk igazáról meggyőzni olvasóikat, akik jellemzően velük azonos világnézeti oldalon állnak. Jobst Ágnes szerint:

Az újságcikkek által felépített nyelvi és ideológiai konstrukció meghatározza a közgondolkodást. A nyomtatott sajtó szövegei kidolgozott nyelvi kóddal rendelkeznek, ennél fogva feltételezhető, hogy a propaganda nyelvi kódolása az újságcikkek szövegében jól nyomon követhető (Jobst, 2009: 435).

Különösen igaz ez egy választási kampány időszakára. A szövegek metaforizáltsága is ezt a célt szolgálhatja, egyes kifejezések „hívószavakként” funkcionálhatnak.

A metaforikus nyelvi kifejezések észlelése ugyanakkor nem egyszerű feladat, hiszen a konvencionálisabb metaforák használata annyira természetessé válik a köznyelvben, hogy nehéz őket figuratív szóhasználatként beazonosítani (a metaforikus kifejezések azonosítására kidolgozott módszerről ld. Pragglez Group, 2007). Ezért pontosan nem is számszerűsítettem az adatokat, megelégszem bizonyos mennyiségi tendenciák kimutatásával és a jellemző kategóriák kvalitatív elemzésével. A metaforák besorolását és elemzését Kövecses taxonómiája alapján végeztem el (Kövecses, 2005).

Egy-egy mondatban igen gyakran több fogalmi metafora nyelvi kifejezései is keverednek, ezért néhányat több helyen is feltüntettem, ha a kutatás szempontjából relevánsnak ítélttem meg. Mivel tudatosan megszerkesztett és retorikai eszközöktől sem mentes szövegekről van szó, a fogalmi metaforák ilyen halmozása és kombinációja tudatos szövegkomponálás eredménye lehet.

1. A politika céltartományához tartozó fogalmi metaforák elemzése

1.1. A POLITIKA HÁBORÚ

A politikai tevékenységhez tartozó talán legkonvencionizáltabb forrástartomány a HÁBORÚ. Választások idején különösen gyakran találkozhatunk vele, mikor a különböző pártok egymással szembeni megmérettetése az egymással szemben fegyverező csapatokról szóló köznapi tudást hívja elő a tudatunkban. Ha a példákat csoportosítjuk, láthatóvá válik, mennyire részletesen kidolgozott forrástartományról van szó.

A cikkekben gyakran megjelennek a *háború*, *harc*, *hadviselés* lexémák, melyekkel a politikai konfliktusokat, álláspontok szembenállását globálisan konceptualizáljuk:

*A múlt parttalan vitái körül kialakult politikai **állóháború** ... (MN)*

*Aki „**szekértáborok harcának**” minősíti a parlamenti demokrácia normáit [...] félre tevő Fidesz és [...] a normákat számos kisiklás mellett is alapjában véve betartó MSZP és SZDSZ konfliktusát, az csak szavaiban elkötelezett a demokrácia mellett, tetteiben nem. (Nsz.)*

*Amikor 1994 elején, a **médiaháború** egyik csúcspontján [...] az akkori ellenzéki pártok készültek közös fellépésre, a Fidesz kihúzódott abból. (Nsz.)*

*... ránk szakad a magyar átok, sosem lesz vége **a politikai hadviselésnek**, és belefulladásunk a gyűlölködésbe. (Nsz.)*

A választások menetét az egymással szembeni háborúskodással konceptualizálni annyira kézenfekvő, hogy figuratív jellege a köznapi beszédben szinte fel sem tűnik. A választási eredmények ismeretében aztán győztesekről és vesztesekről beszélünk:

*A posztkommunista hagyománnyal szerves kontinuitást mutató MSZP **történelmi vereséget szenvedett**. (MN)*

*A **választásokon győztes erő** mit fog tudni kezdeni a felhatalmazásával? (MN)*

*A **győzteseknek és a veszteseknek** egyaránt sok mindent át kell gondolniuk. (Nsz.)*

*A **győztesen** kívül minden pártnak kevesebb egész területi listás hely jut... (Nsz.)*

*A **győztes párt** az önkormányzatokban is a szavazati arányokat messze meghaladó fölénybe kerülne. (Nsz.)*

A háborúskodás nemcsak a hadszíntéren, de a háttérben is zajlik, stratégiák gyártásával, szövetségek kötésével, intrikával:

*A baloldal **hatalomstratégiai építkezésére** a jobboldal politikai megszervezésével kell válaszolni.* (MN)

*Orbán miért lépett ki a „hivatalos” politikából a mozgalmak [...] világába, s miért építette fel a jobboldali politika jövőjét **a szövetségkötés stratégiájára** ...* (MN)

*A konszolidációs politika nem az érdekellentétek **egymás elleni kijátszásában**, hanem az érdekegyesítés programjában érdekelt.* (MN)

A háborút fegyverekkel vívják, melyek a politika esetében különböző érvek, ígéretetek, intézkedések:

*Szükségképpen járt együtt a szocialisták leghatásosabb **fegyverének elértéktelenedésével**.* (MN)

*Megérthetjük, ha felidézzük a korábbi, **egymással ütköző álláspontokat** ezekben az ügyekben.* (Nsz.)

*A Fidesz ezzel a kampány rövidítését [...] **szegezte szembe**.* (Nsz.)

*A sajtószabadságot **fenyegető** kormányzati fellépés ellen kellett volna együtt tiltakozni.* (Nsz.)

A háború végét szintén különböző nézőpontokból konceptualizálhatjuk attól függően, hogy melyik oldal aspektusa érvényesül: a győztes számára új korszak kezdete, a vesztes részéről pedig a pusztulás vizionálása és a leszámolástól való félelem:

*Akik felültek a szélsőjobbnak, **azonnali leszámolást** és radikális változást remélnék ...* (Nsz.)

*Az ellenkormányzás vizionálása – miszerint **a jobboldal leszámol a ballal** ...* (MN)

*Bizonyos értelemben igazuk van azoknak, akik azt állítják: **romokban az ország. Nem háborús romokra és gazdasági pusztításra** gondolok, hanem arra **a szellemi és lelki káoszra**, amely egész generációkat és társadalmi csoportokat jellemez.* (Nsz.)

A POLITIKA HÁBORÚ fogalmi metafora tehát ún. kiterjesztett metaforaként funkcionál, az egész szövegen végighúzódik. A forrás- és a céltartomány közötti kapcsolat motivációjaként az eredet szolgálhat: a háború mint a politizálás egyik legrégebb és legegyszerűbb formája. Manapság már sokkal kifinomultabb eszközökkel élnek a politikai életben, de a háborúról megmaradt annyi mindennapi tudásunk, mely alapján a politikai konfliktusokat, egymással ellentétes érdekek, nézetek problémakörét konceptualizálhatjuk. A POLITIKA HÁBORÚ fogalmi metaforának számos metaforikus következménye olvasható a vizsgált cikkekben. Azt

bizonyítja ez, hogy a forrástartományról való ismereteinket nagymértékben tudjuk a céltartományra alkalmazni.

A szövegekben található kifejezések alapján a következő leképezések játszanak szerepet a metafora működésében:

- háborús helyzet – politikai konfliktus (esetünkben a választások);
- háború győztese, vesztese – választások győztese, vesztese;
- leszámolás – politikai erőfölény kihasználása;
- fegyverek – pártok érvei, ígéretei;
- egymással ütköző álláspontok – ellentétes vélemények;
- háborús pusztítás – rossz kormányzás eredményei;
- szembenálló csapatok – pártok.

A fenti leképezések többsége erősen konvencionizált, így a létrejövő kifejezések meglehetősen megszokottak. A Népszabadság szövegeiben azonban majdnem kétszer annyi kifejezést találtam a HÁBORÚ forrástartománnyal, mint a Magyar Nemzetében. Ez az adott politikai szituáció eredménye is: az előbbi médium a két forduló közti helyzetet úgy értékeli, hogy további küzdelemre van még szükség, ezt az álláspontot igyekszik nyelvi szinten is elfogadtatni az olvasóval. A Magyar Nemzet viszont a Fidesz első fordulós győzelme után már kevésbé foglalkozik a további választási küzdelmekkel és más pártokkal. A HÁBORÚ forrástartományából is inkább azokat a jelentésfókuszokat használja fel, melyek a stratégiát és a háború végeredményét jelenítik meg.

Végeredményben ennek a metaforának a központjában az a kérdés áll, hogy kié a hatalom. Ennek megfelelően reagálnak az adott szituációra a politikai írássok annak függvényében, hogy számukra ez a helyzet mennyire kedvező: a Népszabadság mozgósítani próbál, a Magyar Nemzet pedig a már biztosnak látszó győzelmet artikulálni a metaforák felhasználásával is.

A metafora központi megfelelései a forrástartomány jelentésfókuszát képezik le a céltartományra. Tehát a HÁBORÚ jelentésfókusza a politikára vonatkoztatva a megfelelések alapján:

- a háború szereplői,
- hadviselés menete,
- végeredmény.

Az erre épülő központi megfelelések:

- a háború szereplői – a pártok,
- a hadviselés menete – politikai élet,
- háború végkifejlete – választások végeredménye.

Az ezek által létrehozott fogalmi metaforák: a politikai élet szereplői hadviselő felek, a politikai események háborús események, a politikai események

eredményei a háború kimenetele. (Erről a fogalmi metaforáról az amerikai politikai életre vonatkoztatva ld. még Kövecses, 2007: 174.)

1.2. Egyéb forrástartományok

A háborún kívül számos más olyan forrástartománya van a politika fogalmi tartományának, melynek jelentésfókuszában szembenálló felek interakciója áll, az interakció pedig győzelemmel vagy vereséggel ér véget (ld. Jakusné, 2002). Ezekkel a leképezésekkel mindkét újság cikkeiben találkoztam, előfordulásuk azonban szórványos volt, így azt mondhatjuk, hogy konvencionális, de nem domináns fogalmi metaforákról van szó. A legtöbb esetben nem húzódik meg mögöttük koherens megfelelésrendszer, csupán eseti metaforák laza csoportjáról beszélhetünk. Ilyenek pl.:

A POLITIKA ÜZLET: Azt **adják**, amit az *elmúlt nyolc évben nem kaptak meg*. (Nsz.); *Orbán számos üzleti fórumon ígért kiszámítható gazdasági környezetet, s ugyanakkor megkötötte paktumát a nemzeti tőkével is*. (MN); *A performance-politika búvőkörében égő ökopárt cégére mögött ...* (MN);

A POLITIKA VERSENY/SPORT: *katasztrofális kormányzati teljesítmény* (MN); *Nemzetünk más, eddig irigyelt nemzetekhez hasonló teljesítményekre képes*. (MN); *... ha bele sem mernek vágni a reformokba, akkor végképp leszakadunk Európától*. (Nsz.);

A POLITIKA (SZERENCSE)JÁTÉK: *Képes lesz-e megőrizni a Fidesz a reformok elleni kampányból nyert választói bizalmat?* (Nsz.); *Az első forduló tétje: ki kormányozzon?* (MN).

A POLITIKA SZÍNHÁZ metaforára csak a Magyar Nemzetben találtam példákat, melyek a SZÍNHÁZ forrástartomány különböző jelentésfókuszait használják fel. A PARLAMENT SZÍNTÉR (SZÍNPAD) jelentésfókusza első esetben a nyilvánosság (*nem csupán a parlament lehet a politizálás színtere*). A NORMA PARAVÁN viszont pejoratív értelemben, valaminek az elrejtéseként jelenik meg, a *színjáték* így negatív kontextust kap (*a normákat csupán hivatkozási alapnak és paravánnak tekinti*). Ugyanannak a fogalmi metaforának tehát különböző célú alkalmazása is előfordulhat egyazon szövegben, kontextustól függően.

A különböző vallási és népi babonás motívumok forrástartományként való használata A POLITIKA VALLÁS metafora megjelenéseként elsősorban a másik fél felé való negatív attitűdöt verbalizálja vagy azt gúnyolja ki: *a „patás ördög” megidézése, Orbán démonizálása* (MN); *Orbán mumusból ígéretté vált*. (MN).

A TÁRSADALOM CSALÁD fogalmi metaforára csak néhány példát találtam, mégis érdemes részletesen elemezni, mert a CSALÁD mint forrástartomány alapvetően meghatározza a főbb politikai ideológiák társadalomról való gondolkodását. A családról való elképzelések befolyásolják az egyén gondolkodását egyéb társadalmi kérdésekben, így a politika feladatait illetően is. A különböző világnézetek a családot különféle modellek alapján képzelik el, ezért – bár a család

intézménye univerzálisnak mondható –, a különféle családmodellek alkalmazása eltérő forrástartományokat hoz létre ugyanazon céltartomány számára.

George Lakoff szerint a TÁRSADALOM CSALÁD fogalmi metafora kapcsolja össze a politikáról és az erkölcseről való gondolkodásunkat, a családi életről nyert fizikai tapasztalatok alapján (Lakoff, 1996). Ez a fogalmi metafora tehát arra a megfelelésre épül, hogy az állam szülői funkciót lát el, az állampolgárok a gyerekek, a család otthona pedig az ország.

A konzervatív modell szerint a családban a „szigorú apa” az erkölcsi tekintély alapja, valamint a család védelmezője. Ő hozza a döntéseket, fegyelmez és öngondoskodásra tanít, melynek segítségével az egyén legyőzi a külső nehézségeket. A Lakoff által gondoskodónak nevezett rendszerben ezzel szemben a család tagjai kölcsönösen felelősek egymásért, a döntéseket közösen hozzák. Ez utóbbi jellemző a liberális család- és társadalomfelfogásra.

A Magyar Nemzet ennek megfelelően a politikáról mint tekintélyt parancsoló entitásról beszél, ezzel felidézi a hagyományos családmodellt, melyben az apai tekintély uralkodik a többi családtagon. A szöveg szerint ez a tekintély most nincs meg, vissza kell állítani: *Helyre kell állítani a politika tekintélyét.* (MN); *Elősegítheti a törvényhozás és egyúttal a politika tekintélyének helyreállítását* (MN).

A szöveg egészére viszont nem jellemző ennek a fogalmi metaforának a domináns jelenléte, a Népszabadság cikkében pedig egyáltalán nem találtam példát rá. A Lakoff által felállított elméleti modellnek megfelelő konkrét nyelvi példák hiányát már több empirikus kutatás is említette (Deason, *et al.*, 2008; Fischer, 2010). A magyar szövegekre vonatkozóan okként említhető emellett az a jelenség is, miszerint a magyar politikai pártok az elvileg általuk képviselt ideológiák helyett sokszor azzal ellenkező irányú gyakorlati politikát folytatnak, így a Lakoff által kimutatott családmodellek mint általános forrástartományok nem találhatók meg vagy nem alkalmazhatók konzekvensen a sajtóságos magyar politikai diskurzusban.

A Népszabadság egyetlen ilyen jellegű kifejezése a családot mint forrástartományt a pártok egymás közti viszonyaira képezi le, azaz nem a politika és a társadalom, hanem az egyes politikai szereplők közti viszonyokra (A TÁRSADALMI KAPCSOLATOK CSALÁDI KAPCSOLATOK). Egy konvencionális céltartomány újszerű konceptualizációját figyelhetjük meg ezzel a szokatlan forrástartománnyal: ... az „**elvált szülők gyereke**” került az állásfoglalást bizonyos érzékeny ügyekben az akkori nagy pártok között... (Nsz.). Az egykori Fideszt elvált szülők gyermekéhez hasonlítja, mely nem foglal állást a feje felett csatározó szülők vi-tájában.

2. A politika mint absztrakt komplex rendszer

A fogalmi metaforákkal foglalkozó kognitív kutatások két összefüggő metaforarendszert mutattak ki gondolkodásunkban: a NAGY LÁNC és az ESEMÉNYSTRUKTÚRA rendszereket, melyek összefüggésben vannak a tárgyak és relációk logikai-kognitív fogalmaival (Lakoff & Turner, 1989; Lakoff, 1993). A NAGY LÁNC egyik alrendszere a KOMPLEX ABSZTRAKT RENDSZEREK céltartománya, melybe az eddigiek alapján a politikai rendszereket is besorolhatjuk. Az ABSZTRAKT RENDSZEREK céltartományainak konceptualizációjában Kövecses szerint jellemzően négy forrástartomány működik közre. A rendszer funkcióját a GÉP, stabilitását az ÉPÜLET, fejlődését a NÖVÉNY, állapotát pedig jellemzően az EMBERI TEST által végrehajtott leképezések segítségével tudjuk megérteni (Kövecses, 2005: 135).

Az általam vizsgált szövegekben leginkább az ÉPÜLET forrástartománya vesz részt a konceptualizációban. A Magyar Nemzet cikke a Fidesz biztos győzelmének tudatában már a választások utáni történésekre koncentrálnak: az új kormány rendszerének kialakítására, melyet, ha a szerkezetét épülethez hasonlítjuk, az alapozással kell kezdeni. Az alapok pedig olyan eszmék és fogalmak, melyek a kampányban is nagy szerepet kaptak és a konzervatív ideológia részei: rend, felelősség, egység. Megfigyelhető tehát AZ ABSZTRAKT RENDSZER LÉTREHOZÁSÁNAK KEZDETE ALAPOZÁS fogalmi metafora használata:

*A bűnre nem lehet jó rendet **alapozni**.* (MN)

*Mert nem lehet a társadalom akarata ellenére kormányozni, mert a kormányzás **alapja** a felelősség ...* (MN)

*A jövő politikáját ezért nem a megosztottságra, hanem az egységre kell **alapozni**.* (MN)

*Ennek birtokában a múlt lezárása és az új korszak **alapjainak** kialakítása ...* (MN)

Az alapozást a rendszer felépítése követi (absztrakt rendszer létrehozása építés). Ezzel kapcsolatban is szinte csak a Magyar Nemzetben találtam példákat. A Népszabadságból vett idézetben az építés nem az absztrakt rendszerre vonatkozik, hanem az épület forrástartomány hatókörének egy másik céltartományára, a társadalmi morálra:

*...úgy **építettek** tagjaik és támogatóik morális indíttatására [...], mint húsz éve az akkori rendszerváltó pártok.* (Nsz.).

*A szövetségkötések sorozatára **felépülő**, a polgárai támogatását bíró kormányzás felszabadítja az energiákat, élteti a tetterőt, egy irányba mozdítja a politikai közösséget.* (MN)

Orbán miért lépett ki a „hivatalos” politikából a mozgalmak [...] világába, s miért építette fel a jobboldali politika jövőjét a szövetségkötés stratégiájára. (MN)

A Fidesz néppárti jellegének megerősítése... (MN)

Ha pedig egy rendszernek rossz a struktúrája, akkor összeomlik, mint egy rosszul alapozott épület. Tehát AZ ABSZTRAKT RENDSZER MEGSZÜNÉSE AZ ÉPÜLET ÖSSZEOMLÁSA.

Miközben a baloldal hatalompolitikai rendszere összeomlott, addig a jól szervezett, erős és stabil jobboldali néppárt maga mögé állította a magyar társadalmat. (MN)

Bekövetkezett a baloldal hatalompolitikai összeomlása. (MN)

Az összeomlás mint forrástartomány nemcsak politikai rendszerre, hanem az országra is vonatkozhat: Bizonyos értelemben igazuk van azoknak, akik azt állítják: **romokban az ország. Nem háborús romokra és gazdasági pusztításra** gondolok, hanem arra **a szellemi és lelki káoszra**, amely egész generációkat és társadalmi csoportokat jellemez. (Nsz.)

A POLITIKA HÁBORÚ fogalmi metafora elemzése során már volt szó erről a példáról, a metaforikus kép szerint ugyanis az épület összeomlását itt nem belső, szerkezeti elégtelenség, hanem háborús pusztítás okozta. A romokban heverő ország képe összekapcsolódik A POLITIKA HÁBORÚ központi fogalmi metaforával, hiszen a háborús pusztítás eredménye az összedőlt házak, városok, épületek látványa.

A példák alapján a következő leképezések mutathatók ki az ÉPÜLET forrástartományról A POLITIKAI RENDSZER céltartományra:

- épület alapja – a rendszer alapja,
- építés – rendszer létrehozása,
- statikai erő – szervezeti erő,
- összeomlás – politikai vereség,
- romok – politikai káosz.

Ezek az egyezések nagyjából megfelelnek a Kövecses által példákkal illusztrált elemzésnek az ÉPÜLET forrástartományával kapcsolatban (Kövecses, 2005: 118-122), vagyis ez a forrástartomány igen erősen közreműködik az absztrakt komplex rendszerek konceptualizációjában. A forrástartomány jelentésfókusz a rendszer szerkezetének létrehozása és annak erőssége. A központi megfelelések alapján létrejövő fogalmi metaforák: ABSZTRAKT RENDSZER LÉTREHOZÁSA ÉPÍTÉS, KOMPLEX RENDSZER ABSZTRAKT STRUKTÚRÁJA FIZIKAI STRUKTÚRA, ABSZTRAKT TARTÓSSÁG FIZIKAI ERŐ. Ezek a fogalmi metaforák képezik az ÉPÜLET forrástartomány által létrehozott általánosabb fogalmi metafora almetaforáit.

AZ ABSZTRAKT RENDSZER ÉPÜLET metaforára a Népszabadságban csak egy-két példát találtam, a Magyar Nemzetben viszont több mint tízet, ezzel a szöveg egyik domináns fogalmi metaforájának bizonyult. A konzervatív cikk tehát sokkal szívesebben használja az ÉPÜLET-metaforát és főleg ennek néhány metaforikus következményét, mivel a jobboldali ideológia egyik fő eszméje a stabilitás, bár a metaforák nagy része erősen konvencionizált, így néhányuk valószínűleg nem tudatos kompozíció eredménye.

A nagy mennyiségi eltérésben ugyanakkor közrejátszhat a metaforák aktuális kontextusa is: a Magyar Nemzet az adott politikai szituációt elsősorban már a biztos győzelem szemszögéből látja, a jövő eseményeivel kezd foglalkozni mind pártpolitikai, mind kormányzati szemszögből. Erre utal a többször előforduló ALAPOZÁS-metafora. A politikai cikkek metaforahasználatára tehát nemcsak az ideológiai alapállás, hanem az adott időszak politikai helyzete is befolyással van, mint ahogy az a HÁBORÚ forrástartomány esetében is kimutatható volt.

A Népszabadság cikkei arra helyezik a hangsúlyt, hogy a Fidesz győzött ugyan, de a harc még nem zárult le, hátravan egy második forduló, az erre való mozgósítás lehet a szöveg egyik fő célja. Ennek köszönhetően a politikai rendszer mint épület kevésbé szerepel a szöveg fókuszában, inkább a már elemzett A POLITIKA HÁBORÚ a központi metafora.

A POLITIKA GÉPEZET metafora várakozásaimmal ellentétben alig volt fellelhető a szövegekben, mindössze egy-két példát találtam: *Azt várják, hogy helyreáll a társadalmi rend, megtisztult közéletet, példásan **működik** a gazdaság.* (Nsz.); ***Kormányozni** nem egy oldalt, hanem egy országot kell.* (MN). Ennek oka az lehet, hogy a GÉPEZET-metafora egy rendszer folyamatos működését konceptualizálja. Egy politikai választás viszont az erőviszonyok átrendeződéséről, a rendszerek újrastrukturálásáról szól, az ÉPÜLET-metafora így sokkal inkább segít ennek megértésében.

Szintén nem volt jelen a cikkekben a már említett NÖVÉNY vagy az EMBERI TEST mint forrástartomány. Előbbi egy rendszer folyamatos fejlődését modelálja, így a választások okozta négyévenkénti hirtelen változásokkal kevésbé összeegyeztethető, utóbbi pedig inkább egy rendszer statikus állapotát szemlélteti, nem pedig dinamikus változásokat. A politikai élet mint absztrakt komplex rendszer tehát a cikkek által megjelenített szituációban főképpen épületként konceptualizálódik, jelentésfókuszában a struktúra és a rendszer (újjá)építése áll.

Sokszor előfordult viszont, hogy a társadalmat megszemélyesítették a szövegek, emberi érzéseket és mentális tevékenységet tulajdonítva neki (A TÁRSADALOM EMBER). A társadalom mint absztrakt komplex rendszer így az őt alkotó emberek jellemző tulajdonságait és viselkedését mutatja:

[a társadalomnak] meg kell ismernie azokat az európai modelleket...
(Nsz.)

Mert nem lehet a társadalom akarata ellenére kormányozni, mert a kormányzás alapja a felelősség ... (MN)

Az államháztartás gondjaihoz képest nem túl jelentős összeg az, ami itt megtakarítható. (Nsz.)

Látványos dolog ez, amivel könnyű a takarékoság látszatát kelteni, de az állami költekezés mértéke igazából a jóléti transzferektől [...] függ, amit a Fidesz [...] rendre elutasított. (Nsz.)

A pártszervezeteket szintén megszemélyesítik a sajtószövegek, a pártok által végrehajtott cselekvést pedig emberi viselkedésként értelmezik. Ezek a megszemélyesítések mindkét sajtóorgánumban egyenlő arányban működtek, ez a tendencia tehát általánosnak mondható:

Az LMP [...] nem lép vissza a második fordulóban... (Nsz.)

A minden erkölcsi tartását elvesztő „habarékpárttá” vedlett MDF sem lesz részese a jövő alakításának. (MN)

Az SZDSZ önállóan el sem indult a választásokon. (MN)

Az akkori fideszes helyezkedésre emlékeztet, ahogy az LMP ebben az ügyben (is) viselkedik. (Nsz.)

3. ESEMÉNYSTRUKTÚRA

Ennek a metaforarendszernek az almetaforái események szerkezetét konceptualizálják (Lakoff, 1993). Meglehetősen tág halmazról van szó, nagyon általános fogalmi tartományokkal, kifejezései átszövik a köznapi beszédet. Mindkét helyen körülbelül ugyanolyan számban találtam ilyen jellegű metaforákat, egy almetafora kivételével (A LÉTREHOZÁS TEREMTÉS) használatuk ideológiától függetlenül erősen konvencionizáltak bizonyult.

AZ ESEMÉNYSTRUKTÚRA-metafora absztrakt céltartományait fizikai helyként, erőként vagy mozgásként értelmezzük. (Kövecses, 2005: 142). A politikai rendszerek működése általában valamilyen cél érdekében megy végbe, ezek az absztrakt, elérendő célkitűzések fizikai célokként manifesztálódnak. Azok az események, melyek ehhez a célhoz közelebb visznek, haladásként értelmezhetők, amelyek pedig ezek ellen irányulnak, akadályokként működnek.

Mindkét oldalon szerepel a *válság* fizikai helyként való elképzelése, melyet valahogy ott kell hagyni. A Magyar Nemzet ehhez egy erőskező irányítást konceptualizál, a Népszabadságban pedig inkább önerőből való mozgásként képzelik el ezt az eseményt.

Az egyik legfontosabb kérdés az, hogy egy nyugati típusú demokrácia felé indulunk-e, vagy a politikai berendezkedés autoriter, paternalista, egypárti jellege erősödik meg. (Nsz.) (A CÉLOK ÚTI CÉLOK)

A szövetségkötések sorozatára felépülő, a polgárai támogatását bíró kormányzás felszabadítja az energiákat, élteti a tetterőt, egy irányba mozdítja a politikai közösséget. (MN) (A CÉLOK ÚTI CÉLOK)

Nemcsak társadalmi békét teremt, nemcsak kivezetheti az országot a válságból ... (MN) (A CSELEKVÉS ÖNERŐBŐL VÉGZETT MOZGÁS)

Nem igaz, hogy a válságból való gyors kilábaláshoz szükség lenne a kétharmadra. (Nsz.) (A CSELEKVÉS ÖNERŐBŐL VÉGZETT MOZGÁS)

A megegyezés gátja tehát az volt, hogy a Fidesz a maga érdekéhez ragaszkodott. (Nsz.) (A NEHÉZSÉGEK AKADÁLYOK)

Egyetlen olyan fogalmi metaforát találtam, mely eseménystruktúrát konceptualizál és nagyarányú mennyiségi eltérést mutat a két forrás között, ez A LÉTREHOZÁS TEREMTÉS, mely az absztrakt fogalmak létrejöttének, megvalósulásának teremtésként, életre hívásként való magyarázata és AZ OKOK ERŐK elsődleges metafora egyik almetaforája. Stilisztikailag kissé archaikus-biblikus színezetű, nem csoda, hogy a példák mindegyike a konzervatív irányultságú szövegből került ki, melyre inkább jellemző, hogy nyelvi eszközei ebből a forrástartományból merítenek. A forrástartományok jelentésfókuszja a semmiből valamilyen entitás létrehozása, erre épülnek a központi megfelelések. A különböző vallások teremtéstörténeteinek mintájára a béke, a nemzet és egyéb elvont fogalmak létrejöttének magyarázataként működik:

Nemcsak társadalmi békét teremt, nemcsak kivezetheti az országot a válságból ... (MN)

A hivatalos politika hitelvesztése [...] keltette életre őket. (MN)

A nemzetteremtés a feladat. (MN)

Ezért kerül a nemzeti érdek a középpontba, és ezért hívja életre a nemzeti ügyek kormányát a közép újradefiniálása. (MN)

Nem lehetséges eredményes kormányzás a nemzeti egység tételezése, illetve megteremtése nélkül. (MN)

A múlttal folytatott kultúrkampf ugyanis feltámasztja a múltat. (MN)

4. Egyéb gyakori fogalmi metaforák jelenléte a szövegekben

Az idő fontos fogalom a politikai diskurzusban, hiszen a politikai események befolyása akár történelmi léptékben is igen nagy lehet a társadalom életére, és mivel a változás az idő múlásával párhuzamosan történik, ez a folyamat értelmezhető úgy, hogy magát az időt változtatja a meg az adott politikai tényező. Az idő, az idősíkok tehát anyagi dologként konceptualizálódnak. Mivel az idő erősen absztrakt fogalom, csak metaforák segítségével tudunk róla gondolkodni. Jelen esetben az idősíkok anyagi létezőként való elképzelése dominál a Magyar Nemzet szövegében (AZ IDŐ ANYAG/TÁRGY):

A múlttal való szembenézés ... (MN) (A MÚLT ELLENFÉL)

... ha a jelen és a jövő is tanul a múltból. (MN) (A MÚLT KÖNYV)

Minden erkölcsi tartását elvesztő „habarékpárttá” vedlett MDF sem lesz részese a jövő alakításának. (MN) (A JÖVŐ ÉPÍTMÉNY)

*Ahhoz, hogy a múlt kérdései **ne uralják el** a jövőt, **le kell zárni** a múltat.* (MN) (A MÚLT ELLENFÉL, A MÚLT TARTÁLY)

*Ennek birtokában a múlt **lezárása** és az új korszak **alapjainak kialakítása** [...] (MN) (A MÚLT TARTÁLY, A JÖVŐ ÉPÜLET)*

*Ezzel történelmi esély mutatkozik a múlt **kérdései körül körben forgó**, a politikai megosztottságok uralta húszéves átmeneti időszak és egyúttal a rendszerváltás **lezárására**.* (MN) (A MÚLT AKADÁLY, A MÚLT TARTÁLY)

A szembenézés azt az elképzelést helyezi a középpontba, hogy a múlt eseményei látható dolgok, az időnek tehát fizikai megjelenése van. Más példákban pedig a jövő olyan anyagi természetű entitás, melyet alakítani lehet.

A jelen, múlt és jövő itt tulajdonképpen a jelen, múlt és jövő eseményeit jelenti, azaz a céltartomány metonimikus: ESEMÉNY HELYETT AZ ESEMÉNY IDŐPONTJA. Ez hasonló ahhoz a jelenséghez, mely az idő és a mozgás konceptuális tartománya között történik, azaz a két séma elemei metonimikusan állhatnak egymás helyett egy egyesített képisémában. Erre az egyesített metonimikus céltartományra történik a forrástartomány jelentésfókuszának: a szembenézésnek és az alakításnak a leképzése. A múlt tehát már elkészült tárgy, a jövő pedig alakítható anyagként manifesztálódik. A metonímiával ebben a dolgozatban nem foglalkozom, de annyit mindenképpen érdemes megemlíteni róla, hogy egyes kutatások szerint a metonímia az alapja és kiindulópontja minden fogalmi metafora létrejöttének (a metonímia kognitív szerepéről bővebben ld. Kövecses, 2005).

Az egy pártot támogató emberek nagyon sokfélék lehetnek, azt a közös vonásukat azonban, hogy ugyanarra a pártra szavaztak, fizikai közösségként, egységként lehet értelmezni (A HOMOGÉN CSOPORT FIZIKAI EGYSÉG). Mint látható, az EGYSÉG forrástartománya a Magyar Nemzet cikkére jellemző. Ennek ideológiai magyarázata az a konzervatív közösségi eszme lehet, mely a cikkben a „nemzeti egység” megvalósulásaként, hívószóként, kampányszlogenként is funkcionál.

*A centrális erőterbe kerülő leendő kormányzó párt most viszont a társadalmi kérdések megoldásának hangsúlyozásával [...] minden korábbinál nagyobb társadalmi támogatottságot – **egységet** – tudhat maga mögött.* (MN)

*Nem lehetséges eredményes kormányzás a nemzeti **egység** tételezése, illetve megteremtése nélkül.* (MN)

*Az **érdekegyesítés** természetes terepe ...* (MN)

*Létrehozható valamiféle **közös nevező**, azaz **megteremthető az egység a kormányzat politikája mögött.*** (MN)

*... ha találunk olyan **közös nevezőt**, mely a politikai közösség egésze előtt megáll.* (MN)

Végül A FONTOS KÖZÉPEN VAN fogalmi metaforát azért említtem meg, mert ugyanazt a kifejezést találtam meg mindkét oldal szövegében, más-más kontextusban és funkcióval. A Népszabadság szerzői idézőjelbe teszik a *centrális erőter* kifejezést, így szándékozva hangsúlyozni annak figuratív voltát, negatív konnotációt teremtve a másik oldal által kitalált és használt kifejezés köré. Ugyanez a metafora a Magyar Nemzet cikkében idézőjelek nélkül szerepel, mivel ebben a közegben konvencionálizáltak és pozitív töltetűnek számít.

... könnyen elveszítheti szavazóbázisa jelentős részét, amely a „centrális erőterből” kilépve a Jobbikhoz fog csatlakozni. (Nsz.)

A centrális erőterbe kerülő leendő kormányzó párt most viszont a társadalmi kérdések megoldásának hangsúlyozásával [...] minden korábbinál nagyobb társadalmi támogatottságot – egységet – tudhat maga mögött. (MN)

Eredmények, konklúzió

A Magyar Nemzet cikke már felületesen elolvasva is jóval „metaforizáltabbnak” tűnik, mint a Népszabadság írásai. A példák gyűjtése, felsorolása és kategorizálása során valóban majdnem száz olyan jól észlelhető, képszerű metaforát találtam benne, mely a kutatásom szempontjából relevánsnak bizonyult, szemben a Népszabadság kb. harminc olyan metaforikus kifejezésével, melyet a vizsgálat során fel tudtam használni. A metaforák jelenléte természetesen függhet az adott szerző(k) egyéni stílusától, de ekkora mértékű mennyiségi eltérés alapján már felállítható lenne az a hipotézis, hogy a figuratív nyelvhasználat jellemzőbb a konzervatív újságírásra. Ennek igazolásához és az okok feltárásához azonban egyetlen cikk elemzése nem elegendő, további vizsgálatok szükségesek. Az azonban megállapítható, hogy a szóban forgó szövegekben a propagandacélokat szolgáló metaforikus kifejezések (pl. az ALAPOZÁS-metafora) gyakori ismétlésének célja a hasonló elveket valló olvasók meggyőződésének megerősítése lehet döntésük helyességéről. Egyes metaforikus kifejezések akár szlogenné, hívószavakká is válhattak, ez is lehetett a gyakori ismétlések egyik oka (pl. *a múlt lezárása, egység*).

A cikkeken számos olyan fogalmi metafora szerepel, mely politikai hovatartozástól függetlenül használatos és erősen konvencionálizált. Ilyen pl. az ESEMÉNYSTRUKTÚRA-rendszer legtöbb eleme, de a politika fogalmának rendszerezésében is megfigyelhető mindkét részcél, hogy pl. a HÁBORÚ forrástartományt működteti.

Több esetben viszont egyértelmű volt, hogy a vizsgált sajtóorgánumok politikai-ideológiai kötődése gyakorolt hatást a metaforahasználatra. Ugyanarra a céltartományra jellemzően más forrástartományból hajtott végre leképezést a jobb- és másból a baloldali napilap írása. Ha pedig ugyanazt a forrástartományt hasznosították, akkor is eltérő metaforikus következményekkel. Mivel az egyes cikkek célközönsége egyetért az adott szöveggel, számukra a kérdéses metaforai-

kus nyelvi kifejezések természetesnek tűnnek, így figuratív jellegük nem is igazán feltűnő. A metaforikus alapok sokkal jobban szemet szúrnak, ha a forrás-tartomány alapját képező mindennapi tudásunk vagy vélekedésünk ellentmond az adott leképezésnek.

Egyértelműen kimutatható azonban, hogy sok esetben nem a világnézeti eltérések, hanem a napilapok által támogatott pártok eltérő pozíciója és céljai, azaz az aktuális politikai szituáció volt az oka bizonyos metaforák használatának vagy dominanciájának. A Magyar Nemzet a Fidesz első fordulós győzelmét és jövőbeni terveit hangsúlyozta a metaforák szintjén is. A Népszabadság ezzel szemben azt kommunikálta, hogy ez még nem a végeredmény, ezért a jelen eseményeire fókuszált, célja egyértelműen olvasóinak mozgósítása volt. Ennek megfelelően a cikkek két domináns fogalmi metaforája AZ ABSZTRAKT RENDSZEREK ÉPÜLETEK ÉS A POLITIKA HÁBORÚ. A metafora-variáció oka tehát elsősorban az aktuális pragmatikai kontextusként működő pillanatnyi politikai szituáció és ennek eltérő konceptualizációja volt.

Forrásszövegek

- G. Fodor G., Fűrész G. és Giró-Szász A.** (2010) Kurzusváltás – Konszolidáció vagy ellenkormányzás. *Magyar Nemzet*. LXXIII/104. 5.
- Bauer T.** (2010) A kétharmad, a Fidesz és az LMP. *Népszabadság*. LXVIII/89/2. 14.
- Lévai K.** (2010) Tönkre vagy Nyugatra. *Népszabadság*. LXVIII/89/2. 14.

Irodalom

- Deason, G., Lippmann, B., Gonzales, M. & Filson, J.** (2008) Exploring Uncle Sam: The Role of Family Metaphors in Political Attitudes. *ISPP 31st Annual Scientific Meeting*, July 9-12. 2008, Paris, France.
- Fischer, P.** (2010) The Metaphorical Structure of Early Conservatism. *Journal of the History of Ideas*. Megjelenés alatt.
- Grady, J.** (1999) A typology of motivation for conceptual metaphor. In: Gibbs, R. W. & Steen, G. (eds.). *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jakusné Harnos É.** (2002) A metaforák a nyomtatott sajtó politikai híreiben. *Magyar Nyelv*, 2002/4. 442-450.
- Jobst Á.** (2009) A HARC metafora szerepe az '50-es évek politikai köznyelvében. *Magyar Nyelvőr*, 133/4. 433-446.
- Kövecses Z.** (2005) *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses, Z.** (2006) *Language, Mind and Culture. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z.** (2007) *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G.** (1993) The contemporary theory of metaphor. In: Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: University Press.
- Lakoff, G.** (1996) *Moral politics: What conservatives know that liberals don't*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M.** (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Turner, M.** (1989) *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pragglejaz Group.** (2007) MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22/1. pp. 1-39.